

Кімге: Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы.

Автордың аты-жөні мен лауазымы:

Құсайынова Жеңісгүл Арапқызы, Солтүстік Қазақстан облысы Айыртау ауданының мәслихат аппаратының бас маманы.

18.08.2025ж.

Аналитикалық жазба

Тақырыбы: Солтүстік Қазақстан облысына (СҚО) қоныс аудару мәселелері.

Кілт сөздер: азаматтарды қоныстандыру, жұмыспен қамту, тұрғын үй мәселесі.

Кіріспе:

Азаматтарды Солтүстік Қазақстан облысына (СҚО) қоныс аудару – мемлекеттік аумақтық даму және өңірлер арасындағы демографиялық теңгерімсіздікті реттеу бағдарламасының бір бөлігі болып табылады. Қазақстанның Оңтүстік өңірлері халықтың тығыз орналасуымен, жұмыс орындарының жетіспеушілігімен және мансаптық өсу мүмкіндіктерінің шектеулілігімен сипатталса, Солтүстік өңірлер, соның ішінде СҚО, халықтың азаюы, кадр тапшылығы және экономикалық тоқырау мәселелеріне тап болып отыр. Осыған байланысты үкімет ішкі көші-қонды ынталандыруға және қоныстанушыларға қолайлы жағдай жасауға бағытталған кешенді шараларды жүзеге асыруда.

Дегенмен, мемлекет тарапынан субсидиялар мен көмек көрсетілгеніне қарамастан, азаматтар оңтүстіктен солтүстікке көшуге асықпайды. 2025 жылғы 1 шілдедегі дерек бойынша жаңа қонысқа барлығы 2 202 адам ғана көшкен.

Еңбек министрлігінің ақпаратына сәйкес, қоныс аударушылардың басым бөлігі қандастар – 1 091 адам (негізінен Өзбекстан, Моңғолия, Қытай және Ресейден келген этникалық қазақтар). Сондай-ақ 1 111 адам – еңбек күші артық оңтүстік өңірлерден шыққан азаматтар, оның ішінде Солтүстік Қазақстан облысына – 532 адам келген.

Қоныс аударудың айқын артықшылықтарына қарамастан, бұл үдеріс бірқатар күрделі мәселелерге байланысты қиындықтарға тап болуда. Негізгі себептердің ішінде инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, жұмыспен қамтудың қиындығы, қатаң климаттық жағдай және әлеуметтік бейімдеу бағдарламасының болмауы бар. Ресми статистикаға сәйкес, қоныс аударған отбасылардың жартысынан азы СҚО-да тұрақты тұруға қалады. Бұл қолданыстағы шаралардың тиімділігінің жеткіліксіздігін көрсетеді.

Аталған мәселе халықаралық тәжірибені ескере отырып кешенді талдауды және жаңа тәсілдерді енгізуді талап етеді. Осы аналитикалық жазбаның мақсаты – қоныс аудару бағдарламасының негізгі мәселелерін

айқындау, ағымдағы жағдайды бағалау және тиімділігін арттыруға бағытталған ұсынымдар әзірлеу.

Негізгі бөлігі.

1. Ағымдағы жағдайды талдау.

Солтүстік Қазақстан облысы (СҚО) демографиялық сипаттағы мәселелерді ең өткір сезінетін өңірлердің қатарына кіреді. Соңғы онжылдықтарда халық санының төмендеуі байқалып келеді. Бұл құбылыс төмен туу деңгейіне, елдің басқа өңірлеріне және шетелге қоныс аударудың жоғары қарқынына, сондай-ақ халықтың қартаюуына байланысты.

2020 жылдан 2025 жылға дейінгі аралықта Солтүстік Қазақстан облысының халқы азаю үрдісіне ие болды. 2025 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша СҚО халқының саны 522 167 адамды құрады, бұл 2020 жылғы 1 қаңтардағы 539 100 адаммен салыстырғанда 16 933 адамға аз.

Осыған байланысты Қазақстан үкіметі ішкі көші-қонды ынталандыру бағдарламасын әзірледі. Бағдарламаның негізгі мақсаты – Түркістан, Жамбыл, Алматы және Маңғыстау облыстары сияқты оңтүстік өңірлердің азаматтарын Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Қостанай және Ақмола облыстарына көшіру. Бұл шара кадр тапшылығын толықтыруға, демографиялық жағдайды жақсартуға және аумақтардың теңгерімді дамуына ықпал етуге бағытталған.

Алайда қомақты қаржы және атқарылып жатқан шараларға қарамастан, қоныс аудару бағдарламасы оның табысты іске асырылуына кедергі келтіретін бірқатар қиындықтарға тап болуда.

2. СҚО-ға қоныс аударудың негізгі мәселелері

1. Жұмыспен қамтудағы қиындықтар

- Өңірде кадр тапшылығының жоғары болуына қарамастан, көптеген қоныс аударушылар жұмысқа орналасуда қиындықтарға тап болады. Вакансиялардың басым бөлігі ауыл шаруашылығы саласына тиесілі, алайда қоныс аударушылардың барлығы бұл салада жұмыс істеуге қажетті біліктілікке немесе ынтаға ие емес.
- Өнеркәсіп пен қызмет көрсету саласында жеткілікті жұмыс орындарының болмауы да шектеуші фактор болып отыр.

2. Тұрғын үй мәселесі

- Бағдарлама аясында қоныс аударушыларға тұрғын үйлер берілгенімен, олардың сапасы жиі сынға алынады. Көптеген қоныстандыруға арналған үйлер құрылыс нормалары сақталмай салынған немесе қанағаттанарлықсыз жағдайда.
- Сонымен қатар жалға берілетін тұрғын үйлердің тапшылығы көшуге ниетті, бірақ бірден үй сатып алғысы келмейтін отбасыларға кедергі келтіреді.

3. Қатаң климаттық жағдайлар

- Суық қыстар, төмен температура және ұзақ жылыту маусымы, әсіресе оңтүстік өңірлерден келген қоныс аударушылар үшін қолайсыздық тудырады.
- Климатқа бейімделу бірнеше жылға созылуы мүмкін, бұл қайтарымды көші-қонның жоғары болуына әкеледі.

4. Әлеуметтік инфрақұрылымның жеткіліксіздігі

- Қоныс аударушылардың басым бөлігі қоныстанатын ауылдық жерлерде мектептердің, балабақшалардың, медициналық мекемелердің және басқа да әлеуметтік нысандардың жетіспеушілігі байқалады.
- Сапалы білім беру мекемелерінің тапшылығы балалардың оқу деңгейіне алаңдайтын отбасылар үшін көшуге кедергі болып отыр.

5. Әлеуметтік бейімделу мәселелері

- Оңтүстік және солтүстік өңір тұрғындарының мәдени айырмашылықтары бейімделу кезінде қиындықтар тудыруы мүмкін.
- Қоныс аударушылардың жаңа ортаға тез бейімделуіне көмектесетін интеграциялық бағдарламалардың жетіспеушілігі байқалады.

3. 2025 жылға дейінгі жағдайдың даму сценарийлері

1. Негативті сценарий

- Егер қоныс аудару жағдайларын жақсартуға бағытталған тиімді шаралар қабылданбаса, СҚО-ға көшуге ниеттілер саны азая береді.
- Қайтарымды көші-қонның жоғары үлесі демографиялық жағдайды одан әрі нашарлатады.
- Кадр тапшылығының сақталуына байланысты өңір экономикалық тұрғыда баяу дамыған күйінде қала береді.

2. Тұрақтандыру сценарийі

- Мемлекеттің қазіргі деңгейдегі қолдауы сақталған жағдайда, жағдай айтарлықтай жақсармайды.
- Қоныс аударушылар ағыны жалғасқанымен, бейімделу қиындықтары мен инфрақұрылым тапшылығы мәселелері сақталады.

3. Позитивті сценарий

- Қолдау шараларын күшейту, сапалы әрі қолжетімді тұрғын үйді қолжетімді ету, инфрақұрылымды дамыту және жаңа жұмыс орындарын құру қоныс аударушылар санын арттыруға әкеледі.
- Бағдарлама жастар үшін тартымдырақ болады, бұл халықтың өңірде тұрақтап қалуына ықпал етеді.
- СҚО экономикасы, ауыл шаруашылығы мен өнеркәсібін дамытуға перспективалы өңірге айналуы мүмкін.

4. Халықаралық тәжірибе

Басқа елдердің тәжірибесі көрсеткендей, ішкі көші-қон бағдарламаларын табысты жүзеге асыру кешенді тәсілді қажет етеді.

- **Ресей** азаматтарды Қиыр Шығысқа қоныстандыру бағдарламасын іске асыруда. Ол үшін қоныс аударушыларға "Қиыр Шығыс гектары", тұрғын үйге субсидиялар және салықтық жеңілдіктер ұсынылады.
- **Канада** ауылдық аумақтарды дамыту үшін мигранттарды тартып, арнайы бейімдеу бағдарламаларын жасайды.
- **Қытай** шалғай өңірлерде кәсіпкерлікті ынталандыру тетіктерін қолданып, қоныс аударушыларға бизнес жүргізу үшін қолайлы жағдайлар ұсынады.

Осыған ұқсас шараларды қолдану Солтүстік Қазақстан облысында қоныс аударушыларды табысты орнықтыруға ықпал етуі мүмкін.

Ұсынымдар

Солтүстік Қазақстан облысына (СҚО) қоныс аударуды тиімді ету үшін тұрғын үй жағдайын, еңбек нарығын және қоныс аударушылардың әлеуметтік бейімделуін жақсарту қажет.

- *Тұрғын үй саясаты:*
Қолжетімді әрі сапалы тұрғын үй құрылысының қарқынын жеделдету, инфрақұрылымды жаңғырту, сондай-ақ жалға алу мен тұрғын үй сатып алуды субсидиялау тетіктерін енгізу маңызды.
- *Еңбек нарығы:*
Инвестиция тарту, жаңа жұмыс орындарын құру, кәсіпкерлерге қолдау көрсету қажет. Қоныс аударушыларды еңбек нарығы талаптарына бейімдеу үшін кәсіби оқыту орталықтарын дамыту ұсынылады.
- *Әлеуметтік интеграция:*
Қоныс аударушылардың бейімделуін жеделдету үшін бейімдеу орталықтарын, тілдік курстарды және мәдени-ағартушылық бағдарламаларды дамыту қажет. Отбасылар мен жастар үшін білім беру қолжетімділігін қамтамасыз ету, көпбалалы отбасыларды қолдау және университет түлектерін СҚО-ға гранттар мен жеңілдетілген тұрғын үй арқылы тарту маңызды.
- *Ақпараттық саясат:*
Қоныс аударушыларға арналған цифрлық платформалар әзірлеу, өңірде өмір сүру артықшылықтарын насихаттау, бос жұмыс орындары жәрмеңкелерін өткізу ұсынылады.
- *Мемлекеттік қолдау:*
Төлемдер көлемін ұлғайту, кәсіпкерлерге салықтық жеңілдіктер беру, тұрғын үйге жеңілдетілген несие енгізу қажет.

Кешенді тәсіл жаңа тұрғындарды тартуға және олардың өмір сүру сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Солтүстік Қазақстан облысына (СҚО) қоныс аудару мәселесі – Қазақстанның демографиялық және әлеуметтік-экономикалық дамуындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі. Қоныс аударуды ынталандыруға арналған шаралар қабылданып жатқанына қарамастан, өңір әлі де бірқатар күрделі қиындықтарға тап болып отыр. Атап айтқанда, қоныс аударушылар үшін өңірдің тартымдылығы төмен, жұмыс орындары жеткіліксіз, инфрақұрылым әлсіз дамыған, климаттық жағдай қолайсыз.

Бағдарламаны іске асырудағы бұзушылықтар:

Кейбір аудандарда қоныстандыруға арналған тұрғын үй құнын әдейі жоғарылатып, мемлекеттен артық өтемақы алуға ұмтылған жағдайлар орын алған. Сондай-ақ, мемлекеттік қолдау алған кейбір қоныс аударушылар шарттарды бұзып, басқа өңірлерге көшіп кеткен.

Мотивацияның жеткіліксіздігі:

Қатаң климат, шалғай ауылдардағы дамымаған инфрақұрылым және тұрақты жұмыс табудағы қиындықтар қоныс аударуға ниетті азаматтарды тежейді.

Жұмыспен қамту мәселелері:

Қоныс аударушылардың барлығы дерлік тұрақты жұмыс таба бермейді. Бұл қосымша қиындықтар туғызып, кейбіреулерін қайтадан туған жеріне оралуға итермелейді.

Бюджеттік қаражаттың қайтарылмауы:

Кей жағдайларда қоныс аудару үшін бөлінген қаражатты қайтару тетіктері жергілікті атқарушы органдар тарапынан жеткілікті деңгейде қолданылмайды.

Жүргізілген талдау көрсеткендей, қоныс аударудың баяу қарқынының негізгі себептері – тұрғын үйдің жеткіліксіздігі, әлеуметтік кепілдіктердің аздығы және жастар үшін жұмыс орындарының тапшылығы. Сонымен қатар, жаңа ортаға бейімделу мәселесі де бар, ол мемлекеттік органдар, бизнес және жергілікті қоғамдастық тарапынан қосымша қолдауды қажет етеді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, табысты қоныс аудару бағдарламалары кешенді тәсілге негізделеді: қаржылық ынталандыру, инфрақұрылымды дамыту, шағын және агроөнеркәсіптік бизнесті қолдау, интеграция бағдарламаларын іске асыру. Ресей, Канада, Қытай және Австралия сияқты елдерде халықты аз қоныстанған өңірлерге көшірумен қатар олардың әлеуметтік және экономикалық бейімделуіне ерекше назар аударылады.

Қазақстан үшін СҚО-дағы қоныс аудару бағдарламасының табысты болуы өңірдің тұрғындар үшін тартымды болуына тікелей байланысты. Бұл тек қоныс аударушыларға материалдық көмек көрсетумен

шектелмей, өңірдің кешенді дамуын да талап етеді. Атап айтқанда, инфрақұрылымды жаңғыртуға, медициналық және білім беру қызметтерінің сапасын арттыруға, шағын және орта бизнесті қолдауға, цифрлық технологияларды дамытуға, қашықтан жұмыс істеу мүмкіндіктерін кеңейтуге инвестиция салу қажет.

Сонымен қатар, әлеуметтік-мәдени бейімделу де маңызды. Көптеген отбасылар жаңа ортаға үйренуде қиындық көреді: климаттың күрт өзгеруі, тұрмыс салты мен әдет-ғұрыптардағы айырмашылықтар, психологиялық кедергілер орын алады. Сондықтан мемлекет қоныс аударушыларға психологиялық қолдау, бейімдеу курстары және әлеуметтік бағдарламалар ұсынуы тиіс.

Осылайша, СҚО-ға қоныс аудару бағдарламасының тиімділігін арттыру үшін мыналар қажет:

Қоныс аударуға қатысты халықтың ақпараттану деңгейін көтеру;

Жұмыспен қамтуды кепілдендіру және жаңа жұмыс орындарын ашу (инвестиция тарту арқылы);

Инфрақұрылымды дамыту және әлеуметтік қызметтердің қолжетімділігін арттыру;

Қоныс аударушыларды қаржылай ынталандыру (субсидиялар, салықтық жеңілдіктер, тұрғын үйге несие);

Қоныс аударушыларды қайта даярлау және еңбекке орналастыру мүмкіндіктерін кеңейту.

Кешенді тәсіл СҚО-ға қоныс аударушылар ағынын арттырып қана қоймай, олардың өңірде тұрақтап қалуына жағдай жасайды. Ұзақ мерзімде бұл бағдарлама демографиялық жағдайдың тұрақтануына, экономиканың дамуына және халықтың өмір сүру деңгейінің артуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекеттік бағдарлама «Еңбек» 2017–2025 жылдарға арналған: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 29 маусымдағы № 423 қаулысы. – ҚР Үкіметінің ресми сайты. – URL: <https://www.gov.kz> (қол жеткізілген күні: 10.02.2025).
2. Қазақстандағы көші-қон үдерістерін талдау / Еңбек ресурстарын дамыту орталығы. – Астана, 2023. – 48 б.
3. Қазақстан өңірлерінің дамуы жөніндегі ұлттық баяндама / Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі. – Астана, 2023. – 112 б.
4. Солтүстік Қазақстан облысына қоныс аудару: сын-қатерлер мен перспективалар / Ю. С. Аманов, А. К. Тлеубаев // Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының хабаршысы. – 2024. – № 2. – 37–49 б.
5. Қазақстанның көші-қон саясаты: даму перспективалары және халықаралық тәжірибе / ред. А. Б. Султанов. – Алматы: «Экономика», 2023. – 156 б.

6. Қазақстандағы ішкі көші-қонның мәселелері мен перспективалары / Стратегиялық зерттеулер институтының аналитикалық есебі. – Алматы, 2024. – 78 б.
7. Қазақстан өңірлерінің экономикасына демографиялық саясаттың ықпалы / Ж. Т. Баймуратов, Л. К. Ержанова // Экономикалық шолу. – 2023. – Т. 18, № 4. – 25–38 б.
8. Қазақстан Республикасы халқының көші-қоны жөніндегі ресми статистикалық деректер / ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – URL: <https://stat.gov.kz> (қол жеткізілген күні: 12.02.2025).